

Няма Людвіка Абрамовіча¹

Міхал Ромер

Ёсць сярод віленскіх палякаў такія, якія презентуюць сябе “краёўцамі”. Мне падаецца, што ў прынцыпе яны шчырыя, то бок вераць, што належаць да таго кірунку, які фармаваўся ў Вільні з 1905–1906 гадоў, з часоў “Gazety Wileńskie”. “Gazeta Wileńska” першай сфармулявала гэты кірунак і яго канцэпцыю. На такой пазіцыі стаяў адзін з найвыдатнейшых віленцаў – Тадэвуш Урублеўскі*, які да канца свайго жыцця паслядоўна яе трымаўся. Гэтак жа сама паслядоўна ад пачатку польскай улады і аж да 1938 года гэты кірунак увасабляў памерлы год таму Людвік Абрамовіч, знакаміты публіцыст і шчыры грамадзянін краю. Людвік Абрамовіч быў у Вільні занадта вядомы, і ягоная пазіцыя была занадта выразная, каб з’явілася патрэба ў Вільні пра яго шмат пісаць. Імя Людвіка Абрамовіча было сцягам, а рэдагаваны ім “Przegląd Wileński” быў рупарам гэтай канцэпцыі, якая называлася і цяпер тут завецца краёвым кірункам, ці краёвай пазіцыяй.

Сутнасцю “краёвага” кірунку ёсць тое, што канцэпцыі “крэсовай” (“kresowej”) Літвы супрацьпастаўляецца цэнтраімклівая канцэпцыя Літвы як краю, які мае ўласную палітычную асобнасць і адметнасць у людскай супольнасці свету. “Крэсовая” канцэпцыя, натуральна, не выключае любові да гэтага краю і сентыменту да яго вялікай і цікавай гістарычнай мінуўшчыны, не выключае нават рэгіяналізму, але выключае жывую, грамадскую і палітычную асобнасць краю, звернутую ў будучыню. “Крэсовая” канцэпцыя трактуе гэты край, то бок Літву, як для адных менш, а для другіх больш каштоўны, прыгожы і ўлюбёны рэгіянальны дадатак, далучаны да цэнтра (метраполіі) нейкай з суседніх земляў, аформленых у якасці асобнай палітычнай адзінкі. Для адных гэта былі б заходнія ўскраіны, для іншых – усходнія. Калі казаць пра “крэсовую” канцэпцыю ў віленскіх і літоўскіх палякаў – то для іх гэтыя “крэсы”, натуральна, усходнія. Дадзеную “крэсовую” канцэпцыю так званая краёвая канцэпцыя катэгарычна аспрэчвае і адкідае.

¹ Перакладзена паводле: Römer, Michał (1940). „Niema Ludwika Abramowicza”. *Gazeta Codzienna*, 10.03.1940.

Менавіта ў гэтым і заключаецца прынцыповае і змястоўнае адрозненне паміж гэтымі дзвюма канцэпцыямі ці пазіцыямі. Не ў большай ці меншай “любаві” да гэтых земляў і пашаны да мінуўшчыны Вялікага Княства Літоўскага. Калі мы для сябе гэта зразумеем, то будзем мець выразную катэгорыю паняццяў і выразны тэрміналагічны крытэрыі таго, што з’яўляецца “крэсовым”, а што – “краёвым”, а праз гэта зможам і з дзеянняў ды сказаных слоў вызначаць, робіць гэта або заяўляе “крэсовец” ці “краёвец”. У адваротным выпадку мы будзем блукаць навобмацак і не здолеем зразумець, што нас падзяляе, а што лучыць.

Калі б некага гэтыя пытанні зацікавілі і калі б хтосьці зазірнуў у “Przegląd Wileński” 1921–1938 гадоў і нават яшчэ ў ранейшую “Gazetę Wileńską” за 1906 год, як у публіцыстычныя сховішчы “краёвай” канцэпцыі, у якіх яна стваралася і крышталізавалася, той бы лёгка мог пераканацца, што яна ўвасабляе дакладна тое, пра што я вышэй казаў, і нічога іншага. Яна не выключае ніякай крытыкі тых або іншых рашэнняў ці дзеянняў урада Літвы альбо нейкіх грамадска-палітычных кірункаў, якія існуюць унутры літоўскага народа. Гаворка ідзе тут толькі пра тое, трактуюцца з’явы і працэсы, што адбываюцца ў краі, праз прызму ягонаў асобнасці ці толькі праз прызму нечых ўскраін.

Найвыдатнейшым, найбольш гістарычным пацверджаннем палітычнай асобнасці краю з’яўляецца яго дзяржаўнасць – тое, што мы называем Незалежнасцю. Можна, натуральна, спрачацца пра тое, ці ёсць у дзяржаўнай палітыцы гэтай краіны нейкія памылкі і якія менавіта, што і як трэба было б памяняць, выправіць, ліквідаваць. Што, магчыма, у ягонаў пабудове з’яўляецца хібным і якія мусілі б быць ужытыя метады, напрыклад, у будаванні дзяржаўнасці пасля фактычнага вяртання Літвой Вільні. Аднак гэта ўсё рэчы другасныя. Зрэшты, гэта рэчы, якія могуць паспяхова абмяркоўвацца сярод тых, хто сапраўды стаіць на “краёвай” пазіцыі ў вышэй акрэсленым сэнсе. Тыя, для каго гэты край ці яго сталіца ды тэрыторыя толькі што вернутыя і надалей з’яўляюцца “ўскраінамі” палітычнай канструкцыі па-за межамі краю, паспяхова пра гэтыя творчыя рэчы гаварыць не могуць. З іх пункту гледжання, гэта рэчы ўвогуле далёкія, штучныя, якія не маюць рэальнай вагі і на якія даводзіцца звяртаць увагу толькі дзеля больш ці менш камфортнага “ператрывання” “пераломнага” часу на карысць аднаўлення “ўскраін”.

Натуральна – кожны гаспадар у сваёй хаце. Як хто хоча. Навязаць “краёвую” пазіцыю тым, хто яе не падзяляе, цяжка. Але мне падаец-

ца, што ў такім выпадку яны павінны зразумець, што іх крытычныя галасы і робленыя закіды не могуць мець той павагі і пераканаўчай сілы, якую магла б ім надаць выразная, паслядоўная і шчырая “краёвая” пазіцыя.

У маім разуменні не з’яўляюцца “краёўцамі” тыя, хто ў сваіх закідах апелююць да “няскончанай вайны”, намагаючыся давесці, што не трэба казаць “гоп”, пакуль не пераскочыў, бо яшчэ “не пераскочылі”, і яшчэ, магчыма, можна нешта адхапіць і вярнуцца да таго стану рэчаў, які існаваў перад вайной, то бок да часу новага разарвання таго, што было адзіным. Тыя, хто так кажа, відавочна самі яшчэ “не пераскочылі” “крэсовай” канцэпцыі. Для паслядоўных “крэсоўцаў” гэта зразумела. Яны “пераскокваць” не хочуць, і таму не пераскокваюць. Для “краёўцаў” таксама няма “пераскоку”, бо яны не былі на тым баку, з якога трэба “скакаць”. Але “скакаць” будзе запозна, калі канчаткова закладуцца ўсе міжнародныя засаўкі.

Не з’яўляюцца “краёўцамі” тыя, хто захоўвае стрыманасць адносна пытання асобнасці краю і ставіць гэта ў залежнасць ад таго, ці супадае палітычная сістэма, якая ў гэтым асобным краі на дадзены момант функцыянуе, на 100 ці прынамсі на 50% з той, якой менавіта ім хочацца.

У Англіі ёсць апазіцыя, але гэта апазіцыя “Яго Вялікасці Караля”. У нас яна *mutatis mutandis*² была б “апазіцыяй Найяснейшай Рэчы Паспалітай” пад знакам Пагоні. Але апазіцыя, якая ўхіляецца ад удзелу ў сумесным ушанаванні Незалежнасці, такой не з’яўляецца. Гэта не апазіцыя “краёвай” пазіцыі.

Не з’яўляюцца таксама абаронцамі “краёвай” пазіцыі тыя (зрэшты, прыстойныя і шляхетныя людзі), якія падкрэсліваюць сваё цалкам шчырае прызнанне “Незалежнасці Літвы” як, паводле іхняга разумення, пазітыўнага, каштоўнага і трывалага чынніка ў канструкцыі Усходняй Еўропы. Але гэтую асобнасць Літвы, якую моцна падкрэсліваюць і нават сардэчна вітаюць, яны замыкаюць у межах фактычнага падзелу, зробленага пры дапамозе “здзейсненых фактаў” 1920–1922 гадоў.³ Яны

² З адпаведнымі зменамі (лац.). – *Заўвага перакладчыка.*

³ Маюцца на ўвазе наступныя падзеі: Маскоўская мірная дамова паміж Літвой і Савецкай Расіяй ад 12 ліпеня 1920 года, захоп 12 кастрычніка 1920 года “ўзбунтаваным” польскім генералам Люцыянам Жалігоўскім Вільні і Віленшчыны і стварэнне “Сярэдняй Літвы”, Рыжская мірная дамова паміж Польшчай і Савецкай Расіяй ад 18 сакавіка 1921 года, выбары ў Віленскі сейм 8 студзеня 1922 года, прыняцце Віленскім сеймам 22 сакавіка 1922 года рашэння аб далучэнні тэрыторыі “Сярэдняй Літвы” да Польшчы. Усе гэтыя падзеі аказалі непасрэдна ўплыў на фармаванне дзяржаўнай тэрыторыі міжваеннай Літвы са сталіцай у Коўне. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

не “краёўцы”, бо па-ранейшаму з’яўляюцца тымі, ці іх спадкаемцамі, хто рэзаў на кавалкі жывое цела Літвы, а цяпер жадаюць боль гэтых ранаў працягнуць надалей, і захоўваюць яго ў сваім сэрцы. “Здзейсненыя факты!” Чаму ж іхняе сумленне, вельмі, зрэшты, з майго пункту гледжання паказальнае, не прызнае сёння “здзейсненых” фактаў на акрываўленым цэле Польшчы?!⁴

Дзе ж знаходзяцца “краёўцы” ў польска-віленскім грамадстве? Я часта чую іх у прыватных размовах, чую, як яны называюць сябе гэтым імем, і веру, што ў прынцыпе яны шчырыя, што сапраўды такімі сябе лічаць. Яны раздзіраюць на сабе адзенне, перажываючы, што нейкія памылкі ці хібныя, на іх думку, рашэнні дзяржаўных уладаў не даюць ім, як яны кажуць, магчымасці гэтую сваю “краёвасць” развіць. Я іх чую, але, на жаль, не бачу. Я чую іхнія словы, але сапраўднай праўды ў гэтых словах не заўважаю. Хацеў бы яе бачыць і сумую па ёй, але бачу пустку.

Было вось 16 лютага⁵ святкаванне Незалежнасці. Гэта ні што іншае, як найвыдатнейшы акт асобнасці Літвы. Так, Літвы. Іншай Літвы, чым Літва, няма. Гэта, такім чынам, не быў акт палітычнай сістэмы, ці акт тых ці іншых рашэнняў, ці акт кіраўнічай групы, які вылучае са свайго ўлоння апазіцыю. Былі літоўцы, былі беларусы, былі габрэі, былі расійцы, былі нават татары і караімы. Дзе ж былі віленскія палякі, дзе былі сярод іх “краёўцы”? Іх я не бачыў. І маю адчуванне, што гэта было невыпадкова. А калі іх не было на свяце Незалежнасці, то іх хіба што і... няма.

Я бачыў пана Шышкоўскага*, але ён быў сумны. Чуў гэтага самага пана Шышкоўскага ў хоры галасоў пры вітанні літоўскай арміі, якая ўступала ў Вільню 28 кастрычніка 1939 года, але і тады свайго голасу ён не мог злучыць з голасам польска-літоўскага грамадства.

Быў Тадэвуш Урублеўскі, быў Людвік Абрамовіч. Яны далі прыгожую думку і прамовілі вялікае слова з гэтай зямлі, якая ў іх сэрцах была асаблівай, не “крэсвай”. Яны памерлі. Калектыўнага Людвіка Абрамовіча я ні ў адной групы не бачу. Ёсць пан Шышкоўскі, ёсць ксёндз Талочка*. Можа, ёсць яшчэ і іншыя, безыменныя. Слова літоўскай зямлі, жывой, не “крэсвай”, але асобнай, чакае адпавед-

⁴ Маюцца на ўвазе падзел тэрыторыі Польшчы паміж нацысцкай Германіяй і СССР у верасні 1939 года, а таксама наступная перадача савецкімі ўладамі Вільні з прылеглымі тэрыторыямі (10 кастрычніка 1939 года) у склад Літвы. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁵ 16 лютага 1918 года Літоўская Тарыба абвясціла пра аднаўленне літоўскай незалежнай дзяржаўнасці, і з таго часу гэты дзень святкуецца як Дзень Незалежнасці Літвы. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

ных сэрца і вуснаў у віленскім польскім грамадстве. Калі вуснамі гэтага грамадства зямля нічога не скажа, то развіццё пойдзе шляхам нацыяналізму, бо іншай дарогі не застанецца. Шлях жа гэты – нацыянальна-адасабленчы, які, праўда, можа быць рэалізаваны менш балюча, чым тое, што сёння робяць немцы, але які будзе мець наступствам раздрабленне народаў на прыведзеных у парадак асобных тэрыторыях. Асабіста мне гэтага не хацелася б. Дай Божа, каб яшчэ быў час.